

SEPPO NIEMELÄ

OPINTOKESKUS JA TIETOYHTEISKUNTA

Opetusneuvos *Olavi Alkion* arviointi opintokeskuksista (*Aikuiskasvatus 1/92*) oli murheellinen. Tulevaisuus ja sitä kantava motivaatio näyttävät epäselviltä. Säästöä syntyisi, kun puolet opintokeskusten valtionavusta muutettaisiin suoraksi järjestöjen koulutustueksi. Opintokeskukset pienenisivät opintokerhojen ylläpitäjäksi.

On paradoksi, että samalla kun tietoyhteiskunnan tarpeet kasvavat räjähtäen vapaa sivistystyö näyttää häipyvän kuulumattomiin.

Viranomaisen käsitystä voisi lähteä kumoamaan vyöryttämällä tietoa ja kokemusta siitä valtavasta monimuotoisesta opintotoiminnasta, joka kyliin ja kortteleihin hajautettuna opintokeskusten suojissa toimii. Tämä olisi myös perusteltua sittenkin osanottajaa kohti laskettuna edullisen aikuiskasvatuksen muodon puolustamista. Tuskinpa moni valtion 70 miljoonan markan panos muuttuu niin runsaaksi toiminnaksi niin monelle. Ilman opintokeskusten jäsentävää ja virittävää työtä valtaosa siitä sammuisi. Myös oma kokemus perustason työstä antaa kerta toisensa jälkeen hyvän olon.

Järeä perustelu on niin ikään opintojohtaja Tapani Rankin kirrkaasti esiin kehittämä näkemys

siitä, miten opintokeskusten pieni tuki on kansanopistojen ohella itse asiassa ainut kasvatuksen sisäinen panostus kansanvaltaisen yhteiskunnan moniarvoisuuteen. Sen poistaminen veisi meidät rakenteellisesti takaisin bysanttiin, valtion siunamaan yhtenäiskulttuuriin.

Silti puolustus ei kokonaan kumoa pettymystä, joka vapaaseen sivistystyöhön ja opintokeskuksiin kohdistuu. Perustajaisien tarkoituksena oli tehdä järjestöille eräänlainen Al Caponen tarjous, josta ei voi kieltäytyä. Pelisäännöt tehtiin niin hyväksi, että houkutteen turvin saattoi odottaa elävää, monimuotoista, ideoita ja toimintaa sykkivää sivistystyön uutta aaltoa.

Opintokeskus jakokanavana

Mistä sitten pettymys? Kynnikko saattaisi vastata, että mitä parempi valtionavun järjestelmä sitä varmemmin se tuhoaa kohteensa. Syntyy valtionavun kättämiseen erikoistunut ammattikunta. Sävyä vahvistaa periaatteessa hyvää tarkoittava menoperusteisuus, joka käytännössä hukuttaa hyvinkin aloitteisuuden loputtomaan lippu- ja lapusotaan.

Silti tämä ei ole koko- eikä edes päävastaus. Ongelmia kannattaa jäljittää myös järjestelmän rakenteeseen. Opintokeskus on perusluonteeltaan ”tyhmä päate”, opintotoimintojen rahoituksen jakojärjestelmä. Opintokeskuksen tuoma lisäarvo kohdistuu menoperusteisen valtionavun hallintaan, vähän tiedotukseen ja parhaassa tapauksessa aikuiskasvatuksen osaamiseen.

Opintokeskusten tämä muoto oli perusteltu aikana, jona valistettavan tiedon saattoi ajatella kompaktiksi kokonaisuudeksi (tiede, asiantuntija, oppikirja; järjestöjohto), jona ihmiset jäsenyivät järjestöalamaisiksi ja jona ideologialla oli pyhityksensä kiinteänä maailman jäsentämisen tapana.

Juuri näissä suhteissa viime vuosikymmenet ovat muuttaneet kaiken. Tiedon kasvu on räjäyttänyt kiinteän tietokäsityksen sekavaksi, paisuvaksi ja alituiseen muuttuvaksi tiedon myllerrykseksi. Silti alamaiset uskaltavat koulutustason nousun myötä ottamaan itse kantaa ja kantamaan kansalaisen vastuun. Suuret ideologiat ovat kuolleet, mikä ei vähennä aatteen merkitystä. Kehityneessä kansanvallassa vain itse kukin muodostaa oman aatteensa.

Tämän kansalaisen palvelukseen pitäisi opintokeskustenkin väentyä. Opintojen sisällön taso-vaatimus kasvaa. Moniarvoisen yhteiskunnan arvoperustaiset opintokeskukset voisivat olla majoita, joiden avulla kansalainen voi suunnistaa tiedon merellä myrskyväällä.

Tutkimuksen ja tiedon ykseys

Tavallisin keino selvittää tietorajähdyksen jälkeisessä tietoyhteiskunnassa on ollut oma tutkimuspanostus. Lähes jokainen toiminta vaatii tänään toiminnan omiin tarpeisiin ankkuroituvaa tiedonhallintaa. Juuri tässä opintokeskukset ovat oman rakenteensa vuoksi jääneet ajastaan pahiten jälkeen. Vain KSL on ollut aallossa mukana — osin kait siksi että maassa on ollut niin elinvoimainen marksilaisen yhteiskuntatutkimuksen perinne. Muilla tutkimuspohjainen tiedon tuotanto jää muutaman idun ja enemmän tai vähemmän kunnianhimoisen aineistotuotannon varaan.

Tuloksena on ollut klassinen virhe, sama josta J. V. Snellman yliopistofilosofiassaan varoitti. Itse tiedon olemukseen kuuluu, että vain se, joka tutkii, voi myös opettaa.

Kun opintokeskuksilla ei ole omaa tiedon tuottamisen ja -hallinnan järjestelmää, se on tuomittu tulemaan toimeen satunnaisista lähteistä haetulla lainavalolla. Sen varassa ei luoda tietoyhteiskunnan vaatimaa sivistystyön profiilia. Tämä tuntuu otteettomuutena opintokeskusten arjessa. En kummastele, jos opetusviranomainen joskus kysyy ääneen toiminnan mielekkyyttä.

Lopputuleni on, että opintokeskusten aika opintotoiminnan valtionavun jakoapulaisena alkaa olla ohi. Silti en lopettaisi itse laitosta, etenkin nyt kun kansanopistotkin ovat koheltamassa vapaasta sivistystyöstä ammatillisen aikuiskasvatuksen avarille jos kohta kuivakkaille vainioille.

Opintokeskusten organisaatiot ovat muuttumisvalmis, nopealiikkeinen, herkkäviritteinen ja halpa sivistyksen eturintama. Ne on vain vapautettava tietoyhteiskuntaan. Tärkein vaatimus on, että opintokeskusten tai ainakin sivistysliittojen on voitava panostaa sen tiedon hallintaan, jota ne viljelevät.

Klassisen sivistysajatuksen mukaisesti opintotoiminnan tarvitsema tieto kumpuaa edelleen kahdesta lähteestä: ihmisen sisäistä kehitystä virittävästä sivistystyöstä ja yhteiskunnallisesta sivistystyöstä. Kumpapaakaan ei pidä panna kilpailemaan samalla viivalla kaupallisen tai ammattipätevyyttä tuottavan tiedon kanssa.

Vaativampaan sivistykseen

Osa opintokeskusten perinteisistä tehtävistä pysyy tärkeinä. Kulttuurista, toiminnallista, harrastavaa ja elämänkatsomusta pohtivaa järjestäjää tarvitaan entistä kipeämmin nyt myös siksi, että mm. kansalaisopistot ja kunnallinen kulttuuritoimi ovat vetäytymässä alalta. Näin käy erityisesti maaseudulla.

Opintokeskus on taide- ja harrastepohjaksi erinomainen. Se antaa pieniä panostuksin toiminnalle jäsenyyksen ja ryhdim, mutta ei kahletta. On vain saatava uusi elämys vapaan ja vapaahetken sivistystyön merkityksestä.

Yhteiskunnallinen kasvatusta on luettu vanhaan osaksi vapaata sivistystyötä, myös siksi että yhteiskunnan harrastus tapaa herätä vasta aikuisena. Kouluikään sijoitettu kasvatusta kantaa vettä

kaivoon. Yhteiskunnallista tarjontaa pitäisi olla saatavilla silloin, kun aikuinen sitä tarvitsee.

Nytkin kymmenet polttavat kysymykset vaativat parempaa tai edes jonkinlaista ymmärtämistä: maapallon ekologia, vahva Suomi EY:n jäsenenä, lama, työttömyys, maakuntien tulevaisuus, kunnat valtionosuusuudistuksen jälkeen jne. Kaikkiin niihin latautuu tiedontarve, joka on kansanvallassa tärkeä. Nyt opintokeskukset ovat näissä asioissa yhtä ymmällä kuin muukin yhteiskunta ja niiden kyky palvella jäsenjärjestöjään on heiveröinen.

Muualla maailmassa sadat foundationit ja stiftungit muodostavat ajankohtaisia päätöksenteon kysymyksiä jäsentävän tiedonhallinnan työpohjan. Esimerkiksi Saksa sijoittaa pieneen Stiftung für liberale Politik- säätiöön 100 miljoonaa DMK. Ruotsi suunnittelee niin ikään tutkimuksen tukemista ja panostavansa sivistysliittojen kautta EY-pohdintaan 100 miljoonaa kruunua. Englannissa ja Yhdysvalloissa on useita arvopohjansa selkeästi ilmaisevia politiikan tutkimuksen laitoksia.

Meillä ei ole vastaavaa, ei ainakaan ennen kuin yhteiskunnallisia opintokeskuksia ylläpitävät sivistysjärjestöt ehtivät sellaisiksi kehittyä. Tarvetta korostaa vielä yhteiskuntatieteen lama. Suomalainen todellisuus vahvistaa taas kerran väitettä, jonka mukaan heikosta päästä kärsii koko ruumis. Omaan tiedontuotantoon kykenevät opintokeskukset voisivat olla pienen kansan tuki oman itsensä hallitsemisessa ja ohjaamisessa.

Laskentapohjan ongelmat

Menoperusteisella valtionavulla on omat perusteensa. Nyt järjestelmä on vanhentunut ja huivittavakin: sivistystyön pääkysymyksinä ovat loputtomat totiset kinat siitä, mikä lappu milloinkin on valtionavun alaista. Järjestelmä lukitsee toimintamuodot ja henkilöstön ahtaaseen muotiin. Eikä menoperusteisuus edes toimi: käytännössä opetushallinto määrittää yksiselitteisesti opintokeskusten toiminnan rajat.

Laskennallinen valtionapu ratkaisisi nämä pulmat, mutta laskentaperusteen kehittäminen ei ole helppo toimi. Sivistystyö oikeimmillaan on luovaa, monimuotoista, elävää, muuttuvaa ja ennakkoimatonta. Mikä tahansa laskentaperuste tuntuu tarttuvan siihen väärin tavalla. Esimerkiksi osallistujatunti on mahdoton mittari modernissa,

myös etäopetuksen sisältävässä oppimisessa. Määrän ja laadun suhde on niin ikään ylikäymätön pulma toiminnassa, joka on hajautettu näkymättömiin kymmeniin tuhansiin pisteisiin. On laskentaperuste mikä tahansa, vaarana on, että voimakkaat organisaatiot tekevät siitä pelkän valtionapunsa kasvatukseen.

Hakijan taustajärjestöjen jäsen- tai äänimäärä on peruste sekini, mutta ainoana laskentapohjana sivistykselle outo suorite. En löydä jakoperustetta, joka ohittaa valistuneen harkinnan. Sitä varten meillä ovat valitut päättäjät. Oma ratkaisuni on yksinkertaisesti ns. könttämälli. Sen mukaan opetushallinto jakaa vapaaseen sivistystyöhön liikenevän tuen pitäen lähtökohtina (1) toimintaa säätelevän lain tarkoituksypykälää, (2) anojan yleistä merkitystä, toimintakertomusta ja — suunnitelmaa sekä (3) kohtuullisesta odotusarvosta poikkeavia määrällisiä tietoja. Kontrolliksi riittävät kaetus, tilintarkastus ja jäsenjärjestöt.

